

2002

ВЫШЭЙШАЯ ШКОЛА

навукова-метадычны і публіцыстычны часопіс

3
2002

В. С. Болбас,
прарэктар,

І. С. Сыцова,
суіскальнік,

Мазырскі дзяржаўны
педагагічны ўніверсітэт

ПІРАМІДА КАШТОЎНАСЦЕЙ М. САРБЕЎСКАГА

Эпохай позняга Рэнесансу называюць даследчыкі XVII стагоддзе, што ў непрадказальным стылі барока спалучыла ў сабе ідэі антычнасці, сярэднявечча, Адраджэння і Новага часу. У развіцці айчынай сістэмы адукацыі гэта быў пераходны, эклектычны перыяд, калі яшчэ гучала класічная латынь, але крызіс гуманітарнай адукацыі быў непазбежным. Навуковая думка імкнулася да эцыклапедычнасці шляхам спалучэння гуманітарных ведаў з аналітычнымі метадамі, уласцівымі матэматыцы і прыродазнаўству. Ва ўніверсітэтах панавала неасхаластыка, якая асімілявала дасягненні філасофіі і навукі, абаніраючыся на сістэму Фамы Аквінскага і хрысціянскія маральныя каштоўнасці, выхаваўчым ідэалам з'яўляўся актыўны і адначасова набожны, дасканалы ў фізічных і духоўных адносінах чалавек, пазбаўлены якіх-небудзь слабасцей і недахопаў: хрысціянскі Геракл, рыцар духу. Такі сінтэтычны падыход да навуковых і выхаваўчых праблем часам быў занадта грувасткім, вёў да бясконых аналогій і нацягнутасці вывадаў, маралізатарства, але адначасова здзіўляў смеласцю і парадаксальнасцю, узбагачаў разуменне сутнасці чалавечага існавання.

Найбольш яркім прадстаўніком позняга Адраджэння сярод педагогаў вышэйшай школы, якія працавалі на землях Айчыны, з'яўляецца Мацей Казімір Сарбеўскі (1595—1640). Гэты выдатны новалацінскі паэт, аратар, прапаведнік, выкладчык сярэдніх і вышэйшых навучальных устаноў, якія дзейнічалі ў Вялікім княстве Літоўскім, даследчык з шырокім колам навуковых інтарэсаў. Пачаўшы педагагічную дзейнасць настаўнікам граматыкі і рыторыкі ў 1618—1620 гг., М. К. Сарбеўскі выкладаў рыторыку ў Полацкім езуіцкім калегіуме, на той час сярэдняй навучальнай установе. У 1812—1820 гг. на кароткі перыяд, але набыў статус акадэміі і па праву з'яўляецца пачынальнікам вышэйшай адукацыі на тэрыторыі сучаснай Беларусі. М. К. Сарбеўскі распрацаваў і выкладаў студэнтам арыгінальны курс паэтыкі, дзе на высокім тэарэтычным узроўні абагуліў дасягненні літаратуразнаўчай і эстэтычнай думкі. І, згодна з гуманістычным падыходам педагогаў Адраджэння да развіцця творчых здольнасцей асобы, надаў ім практычную накіраванасць: пастаноўка школьных спектакляў, навучанне вершаскладанню і г. д. Чатыры гады таленавіты педагог паглыбляў веды па гісторыі антычнай культуры, рэлігіі і філасофіі ў Рыме, дзе за выдатныя заслугі ў паэзіі быў увенчаны лаўравым вянком. Там ён непасрэдна далучыўся да ідэй гуманізму і італьянскага Адраджэння. Вярнуўшыся з вандраванняў, М. К. Сарбеўскі, якога называлі сармацкім ці хрысціянскім Гарацыем, чытаў лекцыі па паэтыцы, рыторыцы і антычнай міфалогіі ў Полацкім калегіуме (1626—1627).

Працягваў выкладчыцкую і навуковую дзейнасць у Вільні — культурна-асветніцкім цэнтры княства, дзе працаваў прафесарам філасофіі (1628—1631) і тэалогіі (1631—1633), дэканам філасофска-тэалагічнага факультэта. Вучоны таксама быў прапаведнікам пры каралеўскім двары, дасканалы валодаў аратарскім майстэрствам, што немалаважна для педагога. Урадженец Польшчы (па іншых звестках — ліцвін) М. К. Сарбеўскі пісаў свае вершы і навуковыя працы на лацінскай мове, што рабіла іх здабыткам усіх адукаваных людзей і народаў шматнацыянальнай дзяржавы — Рэчы Паспалітай. У асэнсаванні навукова-педагагічных і маральна-этычных праблем педагог актыўна звяртаўся да спадчыны антычнасці. Ён унёс значны ўклад у распрацоўку тэарэтычных пытанняў выкладання паэтыкі (тэорыі літаратуры), рыторыкі і міфалогіі, якія складалі аснову тагачаснай адукацыі, падмурак маральнага і эстэтычнага выхавання.

Лекцыі вучонага захаваліся ў рукапісах і доўгі час выкарыстоўваліся для выкладання ў навучальных установах Беларусі. У прыватнасці, захаваўся спіс трактата «*Bagi jazyčnickaŭ*» («*Dii gentium*») са Слуцка, зроблены ў 1717 годзе, праз 90 гадоў пасля яго напісання [1, 7]. Над гэтым фундаментальным даследаваннем М. К. Сарбеўскі пачаў працаваць у Полацку. Вельмі шырока разумеючы антычную культуру і міфалогію, ён, згодна з патрабаваннямі эпохі, хацеў вывесці з іх усе існуючыя навукі, што выразна акрэслілася ў поўнай назве працы: «*Bagi jazyčnickaŭ, або тэалогія, філасофія прыроды і тэка, па-*

літыка, эканоміка, астраномія і іншыя мастацтвы і навукі, якія змяшчаюцца ў міфах паганскай тэалогіі». Аналогіі з фізікай, астраноміяй, эканоміяй, хаця і цікавыя, ды з пазнавальнага пункту гледжання ў многім страцілі сваю актуальнасць, але не састарэў погляд асветніка на чалавека, на прызначэнне навукі, пошукі шляхоў удасканалення і самаўдасканалення асобы. Важнасць найперш этычных распрацовак старажытных элітаў для асобы і грамадства ўсведамляў і сам аўтар. Невыпадкова ён імкнуўся «ясна паказаць, што старажытныя займаліся не легкадумным вымысленнем міфаў, і менавіта такіх, якія на першы погляд здаюцца надзвычай непрыстойнымі; але яны выказалі ў іх шмат такога, што датычыцца філасофіі натуральнай і маральнай, а таксама і тэалогіі; і існую праўду як вобраз надзвычайнай вартасці яны прыкрылі міфам, як покрывам дзеля ўшанавання яе годнасці» [2, 96].

Трактат «Багі язычнікаў» насычаны аналогіямі і алегорыямі, цытатамі і малавядомымі фактамі, вытрымкамі са Свяшчэснага пісання. У веданні класікаў, афіцыйных і народных багоў аўтар мог бы паспрачацца з самім Гамерам, бо стварыў сапраўдную энцыклапедыю старажытнасці, для нагляднасці дадаўшы да яе ў вучэбных мэтах малючкі і схемы. Фактычнага матэрыялу М. К. Сарбеўскі меў нямала, бо пабываў у Рыме, дзе непасрэдна займаўся вывучэннем старажытнай культуры. Падарожжа маладых вучоных у іншыя краіны для ўдасканалення ў навукі, знаёмства з культурай актыўна выкарыстоўвалася ордэнам езуітаў, да якога належаў вучоны, было адной з форм заахвочвання да даследчыцкай працы, павышэння прафесійна-педагагічнага майстэрства. Як навуковец М. К. Сарбеўскі імкнуўся не проста паведамляць факты, а ў ходзе лекцыі «паказаць метады, пры дапамозе якога з мізэрнага часам вымыслу можна зрабіць дастаткова разумнага ва ўсіх адносінах і на розных тэмах, практыкуючы розум у асэнсаванні паняццяў як тэалагічных, так і філасофскіх, але найбольш — этычных, якія не толькі садзейнічаюць асветніцтву, але і даюць асалоду» [2, 96]. Такі падыход характарызуе курс лекцый антычнай міфалогіі як універсітэцкі не толькі па зместу, але і па навуковай накіраванасці: фарміраванне ў студэнтаў здольнасці займацца ўласнымі тэарэтычнымі даследаваннямі, рыхтаваць прамовы і ўдзельнічаць у дыспутах, самастойна ўздываць і асэнсоўваць пытанні аб сутнасці маралі, навукі, мудрасці, прызначэнні чалавека.

М. К. Сарбеўскі адносіў міфалогію да найбольш важных састаўляючых у культурнай спадчыне розных народаў, вытокаў паэзіі, навукі, рамёстваў, законаў маралі і грамадскага жыцця.

Са старажытных міфаў, як з агульнай ідэі, ён метадамі дэдукцыі развівае пытанні тэалогіі, этыкі, уздымае актуальныя філасофскія і выхаваўчыя праблемы. Вучоны пераасэнсоўвае і праецыруе многія педагагічныя і этыка-маральныя ідэі антычнасці на развіццё тагачаснага грамадства і вышэйшай школы. Іх жыццяздольнасць і універсальнасць відавочныя нават пры значнай розніцы падыходаў да выхавання чалавека ў грэка-рымскай і хрысціянскай традыцыі. З агаворкамі, але адным са шляхоў чалавечага самаўдасканалення і нават шляхам веры прадстаўнікі каталіцкага і асабліва пратэстанцкага веравызнання лічылі розум, асвету. Гэта патрабавала і адпаведнага напавення педагагічна-выхаваўчага працэсу.

Як член ордэна езуітаў, асветнік, безумоўна, прытрымліваўся рэлігійных перакананняў. Згодна тэалагічнай канцэпцыі хрысціянства чалавек мае тры здольнасці душы: розум, памяць, волю [3, 85]. Важнейшым фактарам маральнага ўдасканалення чалавека, які набліжае нас да вышэйшай істоты — Бога, М. К. Сарбеўскі лічыў розум. Імкненне да ведаў, да дабрачыннасці ўяўлялася вучонаму прыроджаным, запланаваным вышэйшай істотай. Яно праяўляецца праз тугу, вечную незадаволенасць жыццёвымі дасягненнямі, уласцівымі чалавеку. Аўтар трактата адзначаў, што ў чалавека ёсць дзве душы: адна імкнецца да спраў шляхетных, другая — нягодных [1, 219]. І менавіта розум рэгулюе гэтыя два парывы, супакойвае больш нізкія ўлады душы, дапамагае адрозніць нікчэмныя думкі ад высакародных і святых. Мудрасць, паводле М. К. Сарбеўскага, абапіраецца таксама на адрозненні. «*Хто добра адрознівае, той добра вучыць*» [1, 275], педагог лічыць гэты прынцып асноўным не толькі ў навучанні, але і ў маральным выхаванні пры размежаванні добра і зла.

На прыкладзе міфа пра Афіну Паладу М. К. Сарбеўскі падрабязна аналізуе асаблівасці мыслення. «*Мудрасць производит с нами три вещи: мы правильно мыслим, говорим, поступаем, или, вернее, мудрецу свойственно хорошо размышлять, правильно судить, справедливо поступать*» [3, 85]. Гэта выказанне айчыннага вучонага непасрэдна пераклікаецца з педагагічнай канцэпцыяй Дэмакрыта. Адзін з першых старажытных філосафаў лічыў, што выхаванне вядзе да авалодання трыма дарамі мудрасці: «добра мысліць», «добра гаварыць», «добра рабіць». Падкрэсліваецца цесная ўзаемасувязь думак, слоў і ўчынкаў чалавека, важнасці і першынства менавіта розуму не толькі для авалодання навукамі, але і фарміравання маральнай свядомасці, разумення супярэчнасцей жыцця. Неабходнымі ўласцівасцямі розуму аўтар трактата лічыць вастрыню, умен-

не пранікаць у сутнасць з'яў, а таксама пачуццё прыгажосці: «*Патрэбна ўсім справам не толькі сіла, але і вытанчанасць і нейкая прыгожая аздоба*» [3, 85]. «*Ведь нужна во всех делах не только сила, но также утонченность и некая красивая отделка*».

Для праслаўлення кніг, вучонасці аўтар трактата «*Багі язычнікаў*» выкарыстоўвае шмат міфалагічных тэм і вобразаў, у тым ліку прыгожы міф аб уратаванні Андромеды героем Персеям. Увасабленне Андромеды пасля смерці ў сузоре на небе тлумачыць як сімвал вечнай славы вучоных. «*Кнігі пераносяцца вуснамі людзей, таму параююцца іх з крылатым Персеям*» [1, 83], — узнёсла, у духу хрысціянскага сімвалізму піша М. К. Сарбеўскі. На прыкладах з міфалогіі ён абгрунтоўвае думку аб тым, што веды служаць важным сродкам выхавання чалавека, паляпшаюць яго прыроду, змякчаюць норавы: «*Мудрасць, падахвочаная ўзнагародамі, выдае ў свет кнігі, з дапамогай якіх перамагаюцца цемра і глухата Медуз*» [1, 83]. Медузы з'яўляюцца для педагога не толькі страшнымі міфалагічнымі пачварамі, але і сімвалам невуцтва, духоўнай дэградацыі, якія, тым не менш, можна пераадолець з дапамогай асветы.

Важнымі для духоўнага росту асобы М. К. Сарбеўскі лічыць стасункі з настаўнікамі, вучонымі, мудрацамі: «*Людзі прымітыўныя і быццам зробленыя з каменя набіраюцца адшліфоўкі праз адносіны з вучонымі*» [1, 283]. Такім чынам, асветнік прызнае, што не ўсе людзі роўныя ў сваіх магчымасцях, але кожнаму неабходна атрымліваць адукацыю і выхаванне, працаваць над сабой, выпрацоўваць лепшыя ўзоры паводзін.

Да дзейных фактараў у выхаванні чалавека педагог адносіць здольнасць пераймаць лепшае. У трактаце апісваецца цікавы эпізод аб выхаванні малпамі Вулкана (Гэфеста), які дасягнуў найвышэйшага майстэрства ў кавальскай справе. «*Ёсць дзве рэчы, якія робяць людзей дасканалымі ў любым мастацтве і здольнасць іх даводзіцца да канца: праца і практыкаванне, перайманне лепшага*» [1, 395], — піша асветнік. Гэтыя метады навучання і выхавання, добра вядомыя антычным мудрацам, не страцілі сваёй актуальнасці.

Галоўнымі ў спасціжэнні навук і дасягненні мудрасці, што характарызуе чалавека не толькі адукаванага, але і выхаванага, высокамаральнага, дабрачыннага і здольнага адстойваць сваю пазіцыю, асветнік лічыць цяжкую працу, практыку і вопыт, якія «*служыць кап'ём мудрацу*». Невыпадкова сімвалам мудрасці ў старажытнай Спарце быў Апалон, які меў чатыры рукі і чатыры вухі, — апавядае М. К. Сарбеўскі. Педагог зазначае: «*Мудрэц павінен многа слухаць і ўсё гэта выкарыстоўваць на практыцы*» [1, 283].

Працу ж неабходна суправаджаць адпачынкам, бо меў Апалон не толькі лук, але і ліру. Менавіта такія падыход характэрны для езуіцкіх навучальных устаноў, дзе разумовая праца чаргавалася з фізічнымі заняткамі. Прынцып практычнасці таксама захоўваўся паслядоўна: навучэнцы ставілі п'есы, пісалі прамовы і вершы, пераймаючы антычных пісьменнікаў, на гэтых прыкладах засвойвалі правілы паводзін і нормы маралі. У лекцыях па рыторыцы М. К. Сарбеўскі даваў практычныя парады па вершаскладанню і тэорыі літаратуры, але перасцерагаў «*ад дзіцячага выкарыстання яе прадпісанняў, наколькі іх катэгарычнасць і адназначнасць могуць аслабіць энергію і затармазіць фантазію паэта. Тым не менш паэту неабходна ведаць тэорыю, каб захаваць прапорцыю паміж творчай сілай таленту і сталасцю думкі*» [4, 121]. Гэту параду вучонага і паэта можна аднесці не толькі да напісання вершаў, але і да навукова-даследчыцкай працы, любоў дзейнасці, якая патрабуе самастойных вывадаў і асэнсавання. Маральна-выхаваўчыя пастулаты таксама страчваюць сілу без напаўнення жывым, чалавечым зместам, ім уласцівы мнагачаснасць і сітуацыйнасць.

М. К. Сарбеўскі аддае перавагу практычным ведам, мастацтву і рамёствам, якія былі запісаны старажытнымі і захаваліся нават пасля патопу. Але зазначае, што «*мудрэц павінен не на калоне, а ў сваім розуме мець навукі і валодаць дарам прадбачыць будучыню*» [1, 277]. Дзіўна на першы погляд гучыць і сцвярджэнне асветніка аб тым, што «*муж мудры змяшчаецца на прычыне частых выхадаў з дому*» [1, 281]. Між тым вывад гучыць дыдактычна: дом і адзінота з'яўляюцца асновай любой творчасці, самавыхавання, авалодання навукі. Праз складаную сістэму сімвалаў ён называе мудрых і вучоных людзей уласнасцю грамадства — «*грамадскай талеркай*», з якой кожны можа чэрпаць колькі і калі захоча.

Сімвалам мудрасці, імкнення да боскай сутнасці і ўвогуле светабудовы для хрысціянскага асветніка з'яўляецца піраміда. З дапамогай гэтага дасканаллага геаметрычнага цела ён будзе шкалу каштоўнасцей і маральных якасцей асобы. Сцвярджае, што піраміда мае быццам падвойны фундамент і адпаведна кожная яе частка абапіраецца на папярэднюю аснову. Каб наблізіцца да вяршыні піраміды, чалавеку неабходна не толькі мець надзейны падмурак, які складаецца з высокіх маральных якасцей, мудрасці і дабрачыннасцей, але і адмовіцца ад свайго «я», стаць нічым. У міфалогіі ён знаходзіць мноства прыкладаў пакарання за гардыню, калі людзі палічылі сябе больш умелымі ў мастацтвах і рамёствах, чым багі, і адчулі сапраўдную сілу іх

гневу. Так Александр Вялікі загадаў называць сябе сынам Амона, але, атрымаўшы сур'ёзную рану, скарыўся. Сваю думку аўтар падмацоўвае цытатамі з твораў аўтарытэтаў царквы: *«Хто адступае ад спраў пакоры, той падае пад цяжарам уласнай пыхі і самаўзвышэння з вышэйшай годнасці. Кожная больш высокая частка піраміды мае пад сабой як бы падвойны фундамент і сама з'яўляецца фундаментам для лепшай, больш высокай часткі, так трываласць цюот у мудрацу ўзрастае пад уплывам усё ніжэйшай іх ацэнкі»* [1, 281]. Паводле старажытных, шлях на неба адкрываецца праз *«Розум, Дабрачыннасць і Памыслнасць»* [2, 109]. У цэлым вучоны раздзяляе гэту думку, але папярэджвае аб небяспецы самаўзвышэння і гардыні, якія зводзяць на нішто не толькі багацце і вытанчанасць розуму, а нават і добрачыннасць. Абноўлены, узводзімы ім у душах студэнтаў вобраз піраміды, як сімвала маральнай дасканаласці чалавека, не губляе сваёй прыцягальнасці і сэння, пашыраючы наша ўяўленне аб пошуках айчынай этыка-педагагічнай думкі.

Вучоны-гуманіст аб'ядноўвае хрысціянскае асуджэнне гардыні з народнай мараллю старажытных элітаў і этыкай, аснову якой складала паняцце меры, усебакова распрацаванае філосафіямі. *«Мудрым можа лічыцца той, хто сам сябе вымярае сваёй мерай і не імкнецца да таго, што яе перавышае»* [1, 277], — піша М. К. Сарбеўскі. У гэтых словах чуецца гуманістычны падыход да чалавека: заклік да пазнання сваіх разумовых здольнасцей і маральна-валявых якасцей, самавыхавання, найбольш поўнага раскрыцця магчымасцей і выканання кожным свайго прадвызначэння на зямлі. Акрамя таго паняцце меры, што бярэ пачатак з антычнасці, атрымала ў педагагічнай сістэме езуітаў практычнае ўвасабленне, звязанае з індывідуальнымі магчымасцямі навучэнца і асаблівасцямі працэсу пазнання. У навучальных установах выкарыстоўваўся прынцып канцэнтрацыі на вывучэнні пэўнай тэмы ці этычнай праблемы, а пры засваенні замежных моў — метады паглыблення ў моўную стыхію. Гэтыя падыходы захоўваюцца ў трактате *«Багі язычнікаў»*. Аўтар у кожнай главе апавядае пра асобных багоў: Венеру, Марса, Купідона, Бахуса. І, даўшы ім агульную характарыстыку, раздзяляе прадмет метадаў лагічнага аналізу на тэмы і падтэмы для больш грунтоўнага вывучэння і паступовага засваення. З гэтага і іншых прыкладаў відаць, што ў антычнасці і больш познія часы важным педагагічным прынцыпам было самастойнае ўзнаўленне ведаў, іх трываласць. На вышэйшых ступенях навучання цанілася не «многазнанне», а ўменне пранікаць у

сутнасць рэчаў і з'яў, навуковых, філасофскіх і маральна-этычных катэгорый.

Як педагогу і філосафу М. К. Сарбеўскаму відавочна блізкія ідэі стоікаў. У этычных раздзелах трактата ён спыняецца на характарыстыцы не толькі станоўчых, але і адмоўных якасцей асобы, прычыну ўзнікнення апошніх бачыць у празмернасці, якая не рэгулюецца свядомасцю, самадысцыплінай. Асуджае п'янства, імкненне да багацця і раскошы, амаральныя паводзіны жанчын. Далёкая ад аскетычнага ідэалу антычная міфалогія, ушанаванне старажытнымі Бахуса і Венеры дае хрысціянскаму асветніку багаты фактычны матэрыял для роздуму. Улада Бахуса, на думку педагога, уяўляе значную небяспеку для людзей таленавітых і вучоных, бо непадуладна розуму і з даўніх пор асуджаецца грамадствам. Бога вінаробства аўтар называе забойцам спартанскага заканадаўцы Лікурга, *«бо ўсе правы застаюцца зняслаўленымі пад уплывам віна»* [1, 329]. М. К. Сарбеўскі асуджае вакханаліі, удзел у іх юнакоў са знатных сем'яў і жанчын, народны звычай у час нарыхтоўкі віна выказваецца непрыстойна нават пра цара. Аўтар зазначае, што Бахус невыпадкова ўвасабляе і мужчыну, і жанчыну, і старца, і юнака, і лютага звера, бо віно старца робіць — юнаком, багатага — бедным, нясмеламу надае адвагі. Але змены гэтыя толькі часовыя і не змогуць замяніць чалавеку сапраўдных маральных якасцей, даць адчування паўнаты быцця.

Значная ўвага ў трактате *«Багі язычнікаў»*, як і ўвогуле ў антычнай міфалогіі, удзяляецца тэме любові, у самых розных яе праяўленнях. М. К. Сарбеўскі найперш усхваляе любоў да спраў неба і чыстае, самаадданае сяброўства: *«Відавочна, праз тую самую Венеру разумелі ўсялякую шляхетную любоў, у якой няма нічога цялеснага, толькі ёсць міласць Бога, анёлаў, прыязнь мужоў мудрых, любоў да айчыны, а часам і замілаванне выбітнага розуму, добрых звычаяў, прастаты, нявіннасці, святасці»* [1, 113]. Узвышанай любові і сяброўству супрацьпастаўляецца Венера, якая мае назву Цёмнай і пад пакрыўкам якой існавалі ў Рыме публічныя дамы, прыносіліся ахвяры. Педагог папярэджвае аб небяспецы такога шляху для моладзі, жанчын. Зазначае, што распущанасць прытупляе розум, у той час як цнатлівасць яго абвастрае. Адначасова паэт і асветнік не адмаўляе кахання, сямейнага шчасця. Паведамляе, што *«старажытныя называлі Венеру возам, бо неабходна, каб муж і жонка абавязкі сямейныя, дакладней, клопат аб маітку і выхаванні дзяцей цягнулі ў адной заправіцы»* [1, 119]. Адпаведна традыцыі і ў выхавальчых мэтах

М. К. Сарбеўскі апускае некаторыя дэталі міфаў, перарабляе асобныя вершы, якія, па яго меркаванню, могуць прынесці шкоду моладзі. Папракаючы хрысціянскіх асветнікаў за такую практыку, за ігнараванне біялагічнага ў чалавеку, даследчыкі тым не менш пагаджаюцца, што рэлігія спрыяла ўмацаванню сям'і, а таксама разуменню ўзаемаадносін полаў не толькі як фактара прадаўжэння роду, але і магутнага стымулу для самаўдасканалення кожнага чалавека, яго імкнення да ідэалу.

Каханне, здольнае садзейнічаць духоўнаму росту асобы, на думку М. К. Сарбеўскага, увасоблена ў вобразе Купідона ці Амура. *«Таго ж Амура, або прыязнь, уяўлялі як юнака з неакрытай галавой, апранутага ў простую туніку. На беразе знаходзіўся надпіс «Смерць і Жыццё» (гэта і ёсць сапраўдныя межы кахання). На чале было напісана: «Лета і Зіма», меў таксама бок, адкрыты аж да сэрца, да якога наварочваў плячо і паказваў пальцам словы, напісаныя на грудзях: «Далёка і Блізка», бо ніякая адлегласць не стане перашкодай для сапраўднага кахання»* [1, 217], — пісаў аўтар трактата. І, ствараючы сінтэз трактоўкі кахання ў антычнасці і сярэднявеччы, прыходзіў не толькі да маралізатарскіх высноў, але і глыбокага разумення чалавечых пачуццяў. *«Той, хто кахае, не глядзіць на багацце і дабро, але кахае толькі дзеля самой прывабнасці»* [1, 217], — нагадваў М. К. Сарбеўскі сваім студэнтам, раскрываючы маральна-выхаваўчы патэнцыял старажытнай міфалогіі.

Імкненне да ведаў, да станоўчых асабістых і грамадскіх узаемаадносін, да любові ў шырокім сэнсе па перакананню цесна ўзаемазвязаны. Амур, паводле М. К. Сарбеўскага, з'яўляецца ў антычнай міфалогіі таксама сімвалам гармоніі, ён навучае музыцы і песням. Невыпадкова пачуццё прыгажосці найперш уласціва ўзаемнаму каханню: *«Згода і гармонія звычайна ёсць найвышэйшае мастацтва любові»* [1, 219]. Педагог зазначае, што *«Праз Амура старажытныя разумелі прыроджаную прагу ведаў, ..., у гімназіях і школах змяшчалі статуі Купідона побач з Геркулесам і Меркурыем»* [1, 217]. Нагадаем, што Геркулес сімвалізаваў прадпрымальнасць і цяпенне, Меркурый — розум, Амур увасабляў прагу да ведаў, гармоніі і дасканаласці ва ўсіх адносінах. Аўтар трактата, высока ставячы розум і прадпрымальнасць, падкрэсліваў, што з усіх дабрачыннасцей у першую чаргу цяпенне мае найбольшую каштоўнасць, бо вядзе чалавека да асабістага і грамадскага поспеху. У ходзе лекцыі М. К. Сарбеўскі падрабязна спыняўся на характарыстыцы 12 подзвігаў Геракла. Менавіта цяпенне, на думку педагога, дапамагло герою дабіцца багацця, славы, мудрасці.

Паказальна, што славу асветніх ставіць побач з дабрачыннасцю, не аддзяляе іх рэзкай гранню, што характэрна для эпохі Адраджэння. Слава, на яго думку, павінна падштурхоўваць чалавека да вялікіх спраў, а дабрачыннасць — дапамагчы зрабіць выбар найбольш важных. На прыкладах з міфалогіі, культуры М. К. Сарбеўскі разважае аб шчасці, справядлівасці, свабодзе і гонары. Ён прапануе слухачам розныя трактоўкі гэтых дабрачыннасцей, але не робіць катэгарычных вывадаў, а заўважае, што тлумачыць факты можна па-рознаму, у залежнасці ад перакананняў. Дапускаючы талерантнасць светапогляду, аўтар трактата перакананы, што шлях да гонару адкрыты праз дабрачыннасць.

Важным фактарам духоўнага росту чалавека, на думку асветніка, з'яўляецца шчодрасць — дабрачыннасць, паказаная ў вобразе трох Грацый. Адна з іх — дае, другая — прымае і трэцяя — зноў аддае. У выніку чаго дабрадзеіства, праз рукі прымаючага, зноў вяртаецца да таго, хто дае [1, 227]. Паводле М. К. Сарбеўскага, Грацыі заўсёды маладыя, бо памяць аб дабрадзеістве не старэе, яна заўсёды чыстая і шчырая, далёкая ад імкнення да нажывы. *«Не ведае левая, што робіць правая»*, — нагадвае аўтар хрысціянскі завет і, суадносячы яго з міфалогіяй зазначае: *«У нашу эпоху Грацыі нараджаюцца ад Юноны, таму што ўдзячнасць здабываецца з дапамогай багацця»* [1, 229]. Тое, што адна з Грацый паказана ў профіль, наводзіць педагога на псіхалагічны развагі: *«Калі трэба аддзячыць за дабрачыннасць — прытвараюцца абразанымі і адварочваюць твар»* [1, 229]. Як бачым, М. К. Сарбеўскі разумеў, што загану, несправядлівасць нярэдка выступаюць пад выглядам станоўчага, быў далёкі ад ідэалізаванага ўяўлення аб дабрачыннасці і бескарыслівасці, але лічыў іх важнейшым паказчыкам высякародства чалавечай душы, прычым *«уласціваасцю абодвух палоў»*. Адзначым, што педагог выказваў сумненні ў здольнасці жанчын атрымліваць адукацыю, развіваць розум, але даволі высока ставіў іх маральныя якасці.

У сваіх курсах лекцыі, і асабліва ў паэзіі, М. К. Сарбеўскі падкрэсліваў, што дабрачыннасць не перадаецца ў спадчыну і ў высакародных продкаў могуць быць нявартыя іх славы нашчадкі. Ён падзяляў меркаванне гуманістаў аб першынстве не паходжання, а асабістых заслуг чалавека і прапаноўваў шляхі, якія вялі да набыцця добрага імя, садзейнічалі шчасцю Айчыны. У патрыятычнай лірыцы паэт заклікаў юнакоў да загартоўкі душы і цела, да выхавання мужнасці, рыцарскіх якасцей характару. Педагог добра разумеў моладзь і яе запатрабаванні, па-

раўноўваючы час юнацтва з вывяржэннем вулкана. Адзначаў, што юнак мае шмат сіл і жаданняў, але часта ідзе наўгад, па бездарожжы, бо не ведае мэты, не мае цвёрдых перакананняў. «*Слушай, калі выхаванец змаладу навуку дысцыпліны атрымлівае і рана прывыкае да сутычак, у якіх нялішнія добрыя фехтавальчыкі*» [5, 59], — пісаў М. К. Сарбеўскі ў адным са сваіх вершаў. Услаўляючы ў сваёй творчасці навуку, мудрасць, дабрачыннасць, ён падкрэсліваў: «*Той дасягнуў ічасця людскога, хто быў мілы радзіме і блізка самому сабе*» [1, 557]. М. К. Сарбеўскі заклікаў не шкадаваць сродкаў для развіцця навукі і на адкрыццё школ, бо ў гэтым бачыў будучыню грамадства.

Сістэма адукацыі на Беларусі гістарычна не з'яўлялася аднароднай і ў значнай ступені залежала ад канфесійнага падзелу. Клапоцячыся пра выхаванне будучых вернікаў, прыхільнікаў царквы ці касцёла, тут адкрывалі свае навучальныя ўстановы і праваслаўныя, і уніяты, і пратэстанты, і прадстаўнікі каталіцкіх ордэнаў. І хоць у большасці школ вучняў прымалі незалежна ад веравызнання, можна лічыць, што рэгіліяная канфрантацыя і царкоўная палеміка выступалі каталізатарам арганізацыі школьнай справы, спрыялі канкурэнцыі, а праз гэта — павышэнню якасці навучання і выхавання.

Высокім узроўнем выкладання вызначаліся навучальныя ўстановы ордэна езуітаў, што можна прасачыць на прыкладзе выкладчыцкай дзейнасці М. К. Сарбеўскага. Стыль яго лекцый і навуковых прац даволі грувасткі для сучаснага ўспрыняцця, перагружаны цытатамі і сімваламі, але гэта даніна і адзнака часу. І няхай сёння сімвалізм не з'яўляецца спосабам навуковага пазнання, але ён актыўна ўжываецца ў паэзіі, мастацкай творчасці. У цэлым жа сучасныя даследчыкі станоўча ацэньваюць схаластыку, неасхаластыку і іх педагогічны патэнцыял. Імкненне да універсальных ведаў, лагічнае абгрунтаванне тэалагічных і навуковых пытанняў, герменеўтычная праца з тэкстам далі штуршок для інтэлектуальнага ўздыму ў Еўропе, доўгі час з'яўляліся неад'емнай часткай айчынай культуры, сістэмы адукацыі. Дзякуючы намаганням педагогаў навучальных устаноў рознага тыпу і канфесійнай прыналежнасці, і не ў апошнюю чаргу езуіцкіх, якія дзейнічалі па ўсёй Еўропе, у тым ліку ў беларускіх гарадах: Полацку, Нясвіжы, Оршы, Брэсце, Хойніках, Гродна, Пінску, Навагрудку, Віцебску, Мінску, Слуцку, Жодзішках і Слоніме, адбывалася трансляцыя дасягненняў антычнай навукі і культуры на землях Беларусі, захоўваўся прынцып культурызма ў выхаванні. Гуманіст па свайму светапогляду М. К. Сарбеўскі як вучо-

ны, пераважна касмапалітычна скіраваны, але ў фарміраванні нашай нацыянальнай культуры, дзе інтарэс да антычнай міфалогіі, філасофіі, педагогічных ідэй мае глыбокія карані, бачыцца яго важкі ўклад. Многія пытанні, узнятыя педагогам, не страцілі сваёй актуальнасці для тэорыі і практыкі арганізацыі навучальнага працэсу, маральнага выхавання, дзе ў апошні час вызначаюцца новыя прыярытэты, у тым ліку на аснове хрысціянскіх і этнапедагогічных ідэй, якія ў многім з'яўляюцца агульнымі для розных народаў.

Літаратура

1. Maciej Kazimierz Sarbiewski Dii gentium. Bogowie pogan. Wrocław, 1972. 799 с.
2. Сарбеўскі ў нашай спадчыне // Спадчына. 1991. № 3. С. 95—109.
3. Матей Казимир Сарбевский (1595—1640) // Памятники философской мысли Белоруссии XVII — первой половины XVIII в. Мн.: Наука и техника, 1991. С. 81—89.
4. Конон У.М. Полацкі курс паэтыкі М. К. Сарбеўскага (1618—1627 гг.) // Весці АН БССР. Сер. грамадскіх навук. 1972. № 1. С. 113—121.
5. Poezye ksigdza Macieja Kazimierza Sarbiewskiego. Wilno, 1851
6. Конон У.М. Сарбеўскі Матей Казимір // Мысліцелі і асветнікі Беларусі: Энцыклапедычны даведнік. Мн.: БелСЭ, 1995. С. 290—293.
7. Конон В.М. Гуманистическая интерпретация искусства и мифологии у М. К. Сарбевского // Идеи гуманизма в общественно-политической и философской мысли Белоруссии (дооктябрьский период). Мн., 1977. С. 74—83, 240.
8. Конон В. М. Матей Казимир Сарбевский // Антология педагогической мысли Белорусской ССР. М.: Педагогика, 1986. С. 122—127.
9. Дзейнасць Яна Намыслоўскага і Матэя Сарбеўскага // Асвета і педагогічная думка ў Беларусі: Са старажытных часоў да 1917 г. Мн.: Нар. асвета, 1985. С. 105—115.
10. Арлоў У. Alma Mater Polocensis // Таямніцы Полацкай гісторыі. Мн.: Польша, 2000. С. 311—352.
11. Роль схоластики в развитии педагогической мысли средневековья // А.В. Духавнева, Л.Д. Столяренко. История зарубежной педагогики и философии образования. Ростов н/Д.: Форум-Инфра-М, 2000. С. 51—52.
12. Джурицкий А. Н. История зарубежной педагогики. М. Форум-Инфра-М, 1998. 272 с.